

Könyvszemle

Lendvai L. Ferenc:

A fiatal Lukács

(*Útja Marxhoz: 1902–1918*)

A monográfia első megközelítésben egy régen elindult, majd hosszú időre megszakadt kötet sorozat darabjának tekinthető: a Lukács György életművének szisztematikus földolgozására vállalkozó tanulmányok sorába illeszkedik. A vállalkozás idestova negyedszázada indult útjára: eddig megjelent kontribúciói a nyolcvanas évek közepén láttak napvilágot gyors egymásutánban. Előbb Zoltai Dénes dolgozta föl a lukácsi munkásság 1945 utáni évtizedét (*Egy írástudó visszatér: Lukács György 1945 utáni munkásságáról*, Kossuth, 1985), majd Sziklai László jelentkezett az „érett marxista” korszak elemzésével (*Proletárfordalom után: Lukács György marxista fejlődése, 1930–1945*, Kossuth, 1986), végül Mesterházi Miklós vállalkozott a „korai marxista” szakasz analizésére (*A messianizmus történetfilozófusa: Lukács György munkássága a hiszias években*, MTA Filozófiai Intézet–Lukács Archivum, 1987). Jó két évtizedes szünet után Lendvai L. Ferenc könyve most a korai, „premarxista” szakaszt nagyítja ki. A sorozat ilyenformán csaknem teljessé vált: a kötetek közül csak a „záró korszakot” – az 1956 és 1971 közötti éveket – földolgozó darab hiányzik.

Nem kis nehézségbe ütközik azonban, hogy ezt az új munkát egyáltalán a korábbi sorozat darabjaként fogjuk föl. Könnyen

belátható ugyanis: 1989-cel a Lukács-kutatás kondíciói radikálisan megváltoztak. A marxista gondolkodó és kommunista ideológus Lukács – aki tudvalévően egyszerre számított a „létező szocializmus” igazolójának és kritikusanak – a politikai átmenettel egyszerre kikerült a diszkutábilis gondolkodók sorából. A hazai filozófiai hagyomány kiemelkedően legjelentősebb alakját – az európai bölcséleti kánon talán egyetlen magyar szereplőjét – manapság csak és kizárólag a koalíciós korszak ideológiai hóhéaraként, ha éppen nem a komün kiskatonákat tizedelő komisszárjaként hajlamos számon tartani a köztudat. Nemzetközi recepciója számottevően visszaesett, idehaza életművének szisztematikus kutatása gyakorlatilag megszűnt: a vele foglalkozó újabb tanulmányok jobbára egykori tanítványai korábban készült földolgozásainak újraközlései vagy külföldi kísérletek fordításai.

A körülményeket azért idézzük föl ilyen hosszadalmasan, hogy aláhúzzuk Lendvai kötetének jelentőségét. A monográfia tehát úgy rajzol teljességre törekvő képet a fiatal Lukács alakjáról, és úgy nyújt kimerítő értelmezést a korszak Lukács-műveiről, hogy szerzője gyakorlatilag nem támaszkodhatott a Lukács-kutatás valamiféle eleven hagyományára. Nagyszabású vállalkozás, ami lényegében magányos munka gyümölcse.

A fiatal Lukács esetében, ismeretes, egyáltalán nem erőltetett a kísérlet, hogy a földolgozás során „élet” és „mű” fogalmait használjuk. A fiatal Lukács ugyanis eredeti értelem-

ben vett filozófus: egzisztenciális kérdéseket fogalmaz meg, és a megfogalmazott egzisztenciális kérdésekre keres választ tehát. Az egzisztenciális kérdésekre pedig saját életének problémái nyomán talál rá: „élet” és „mű” ilyenformán finom szálak sokaságával kapcsolódik össze nála. Figyelemreméltó, hogy gondolati álláspontjának ifjúkori változásai mélyen összefüggnek az életében egymást követő asszonyokhoz fűződő viszonyával: korai pályaszakának talán legsikerültebb földolgozása, Lee Congdon tanulmánya (*The Young Lukács*, University of North Carolina Press, 1983) például éppenséggel asszonynevekhez rendeli korabeli szellemi fordulatait. Nos, ez a kínálkozó adottság jelen kötet esetében szerencsésen találkozik Lendvai, mondjuk így, „konzervatív” filozófiatörténeti beállítottságával. Lendvai ugyanis, láthatóan, régi vágású teljességigénnyel készült, a hagyományos, „Leben und Lehre”-típusú nagymonográfiák hagyományát föl vállaló kötet megírására vállalkozik itt. Olyan művet tesz az asztalunkra, amely – a mai *mainstream* megközelítésekkel folytatott finom vitában is – egyszerre fordít figyelmet „életre” és „műre”. Saját vállalkozásának módszerét az *Előszóban* „belső elemzésnek” nevezi – a művek elemzésén keresztül rekonstruálni a fejlődés utat –, a *Bevezetésben* pedig az életrajz és a hatástörténeti elemzés közötti műfajról beszél – az „életet” vizsgálni úgymond a „mű” vonatkozásában, illetve a „művet” elemezni az „élet” közegében.

A munka, úgy tűnik, három előfeltevésre épül: Lukács korai pályaszakaszának jelentőségéből, előkészítő jellegéből és belső tagoltságából indul ki. Egyrészt tehát, osztja a nézetet, hogy a lukácsi munkásság legjelentősebb szakasza éppen a „premarxista”, illetve a korai marxista szakasz. Beállításában, közelebbről,

a lukácsi munkásság a századelő filozófiai szintéziskeresésének megnyilvánulásaként fogható föl: Lukács reprezentatív filozófiája éppen ennek a szintéziskeresésnek a különféle kísérleteit foglalja magában, középpontjában a megtalált marxista szintézissel, a *Geschichte und Klassenbewusstsein*-nal. Másrészt éppen ezzel összefüggésben abból indul ki, hogy a „premarxista” szakasz előkészítő szerepet játszik: a korai marxista szakasz afféle előzményeként fogható föl tehát. Erre utal mind a kötet alcíme – az *Útja Marxhoz* voltaképp utalás Lukács reprezentatív korszakát lezáró visszaemlékezésére, a premarxista és a marxista szakasz között határozott fejlődésutatót konstruáló esszéire, az *Utam Marxhoz-ra* –, mind elemzéseinek meghatározó iránya: hogy tudniillik a korai, „premarxista” Lukács-szövegekből jellemzően a későbbi, marxista művek motívumait igyekszik föltárni. Harmadrészt, végül, a földolgozás tudatosan számot vet a korai korszak belső tagoltságával. A kötet alapos elemzés tárgyává teszi tehát a fiatal Lukács munkásságában megmutatkozó műfaji változatokat és gondolati váltásokat: határozottan reflektál tehát az esszéisztikus és a szisztematikus filozófiai kísérletek közötti műfaji változatokra, illetve a metafizikai-egzisztenciális és a történetfilozófiai-szociológiai vonal közötti gondolati váltásokra.

Míndez már a monográfia szerkezetéhez vezet bennünket. A korabeli Lukács-írások kiterjedt anyagában – a különféle műfaji kísérletek és egymástól eltérő gondolati beállítottságok között – Lendvai azért tud magabiztosan tájékozódni, mert az elemzés alá vont Lukács-műveket határozott ciklusokba rendezi: monográfiájának szerkezetét pedig ezekhez a mű-ciklusokhoz igazítva alakítja ki. A kötet ilyenformán három nagy szerkezeti egységből áll: az első az *Esztétikai kultúra*, a

második a *Két párhuzamos szintézis*, a harmadik pedig a *Heidelberg és Budapest* címet viseli. Az *Esztétikai kultúra* nem csupán Lukács első, hasonló című kötetének anyagát tárgyalja: a korai színházi kritikáktól kezdve az irodalmi tanulmányokon át a kultúrkritikai esszéig, Lukács valamennyi pályakezdő írását elemzés alá vonja. A *Két párhuzamos szintézis* fejezetének középpontjában természetesen a „művészetszociológiai” drámakönyv (*A modern dráma fejlődésének története*) és az „existenciálfilozófiai” esszékötet (*A lélek és a formák/Die Seele und die Formen*) analízise áll, kiegészítve azonban az egyik oldalon az „irodalomtörténet elméletéről” írott tanulmány meg a „nem-tragikus dráma problémájáról” szóló esszé, a másik oldalon meg az esszékötet árnyékában megszületett, akkor kéziratban maradt, irodalmias esszék elemzésével. A *Heidelberg és Budapest* fejezet végül a heidelbergi kéziratokkal a „művészetfilozófiai szintézist” illetve *A regény elmélete*-vel a „történelemfilozófiai kísérletet” helyezi a középpontba, a *Balázs Béla*-kötet és a „bolsevizmus-cikk” elemzésével eljut azonban egészen a forradalom problémáig és Lukács kommunizmus melletti döntéséig.

A fejezetek szubtilis – javarészt meggyőző, esetenként vitára ingerlő – gondolatmenetét itt most nem tudjuk aprólékosan rekapitulálni. Ehelyett egyetlen problémát veszünk elő: Lendvainak Lukács „megtéréséről” – a kommunista párthoz való csatlakozásáról – adott értelmezését villantjuk föl.

A fordulat megértése, mint ismert, régi kedves problémája a Lukács-értelmezéseknek. Amikor a gondolkodó 1918 decemberében belép a pártba, azt már saját baráti köre is „megtérésként” értékeli: megdöbbennek rajta, hogy Lukács egyik hétről a másikra Saulusból Paulussá változott. Az egyik vasárnapon még

arisztokratikus polgár, a másik vasárnapon már radikális kommunista: a fordulat – a maga gyökeres és váratlan voltával – látszólag tényleg megmagyarázhatatlan. Hitbeli változás ez: tisztán racionálisan nem magyarázható fölfogásváltozás. Amelyik ugyanakkor valamiféle mély logikát is mutat: a „premarxista” korszak éppenséggel határozottan előkészíti a marxista fordulatot. A kommunizmus választása, bizony, gyakorlati-egzisztenciális válaszkísérlet a fiatal gondolkodót kínzó elméleti-egzisztenciális kérdésekre. Nos, Lendvai értelmezéskísérlete mindkét szempontra tekintettel van. Nem tagadja a fordulat irracionális jellegét: az orosz bolsevizmus elfogadása, az eszkatologikus remények beteljesítését ígérő messianisztikus mozgalomhoz való csatlakozás, a „kommunista párt egyházába” való belépés, mint magyarázza, voltaképp a történelemfilozófiai „megváltás” pillanatának fölismerésével egyenlő. Mint „végső ugrásnak”, úgymond, szükségképp „irracionalisnak” kellett lennie tehát. Ugyanakkor határozottan hangsúlyozza a fordulat és a korábbi gondolatok között fönnálló, mély összefüggést. Ahogy a probléma legátfogóbb fölvetése során fogalmaz: ha a marxizmust a „történelmi materializmus” – vagyis a szociológiai szemléletmód – és a „tudományos szocializmus” – az eszkatologikus jellegű marxi utópia – összekapcsolódásának tekintjük, nos, akkor a fiatal Lukács fejlődésében mindkétnek fölfedezhető az előzményei. A gondolkodó előbb, „budapesti” korszakában Marx szociológiai eszméivel találkozik, később, a háború előtti és alatti „heidelbergi” korszakában különféle eszkatologikus-utópikus eszméket tesz magáévá, hogy végül, 1918-ban egyesítse a kétféle eszmevilágot. Ebben az értelemben, hangsúlyozza Lendvai, a gondolkodói út valóban Marxhoz vezet.

Monográfiája zárásaként a szerző mérleget von, és kitekintést nyújt. A *Mérleg* a fiatal Lukács korabeli recepciójának néhány reprezentatív megnyilvánulását veszi számba: a tudományról és a politikáról mint hivatásról előadást tartó Max Weber, a *Varázshegy* Naphtájának alakját megrajzoló Thomas Mann, meg a gondolkodóval intenzív párbeszédet folytató Paul Ernst Lukács-képét villantja föl. A *Kitekintés* pedig vázlatot ad a további pályaszakaszokról: Lukács későbbi fejlődésében a húszas évek „messianisztikus szektásságának” szakaszát, a harmincas évek elejétől 1956-ig terjedő „érett marxizmus” korszakát és az 1956 utáni, a filozófiai elmélethez visszataláló, újabb szintéziskísérleteket eredményező korszakot különítve el egymástól. A vázlat célja éppen annak demonstrálása, hogy a fiatal Lukács „premarxista” kérdésközléte, megszüntetve megőrzötte, marxista korszakaiban is fönnmaradnak. A „premarx-

ista” korszak e szerint valóban „pre-marxista”, nem csupán megelőzi a marxista korszakokat, nem is csupán azokhoz vezető „utat” képez: meghaladottan tovább is él majd azokban. A vázlat keretei között Lendvai meggyőzően bizonyítja, hogy a figyelmes értelmező a lukácsi fejlődésben, bizony, nem csupán töresket kell lásson: éppen az elemzett „premarxista” korszakra visszamenő folytonosságot is észre kell vegyen.

Kései önéletrajzi visszaemlékezésében Lukács annak idején, emlékezetesen, úgy fogalmazott: „az én fejlődésemben, azt hiszem, anorganikus elemek nincsenek”. Lendvai L. Ferenc nagyszabású monográfiája a híres diktum melletti érvelésként is fölfogható. (*Lendvai L. Ferenc: A fiatal Lukács [Útja Marxhoz: 1902–1918]. Budapest: Argumentum Kiadó–Lukács Archivum, 2008*)

Percz László
filozófiatörténész, az MTA doktora

Gábor Tüskés – Éva Knapp: *Germania Hungaria Litterata* *Deutsch-ungarische Literatur-* *verbindungen in der frühen Neuzeit*

A magyar–német irodalom- és művelődéstörténeti kapcsolatokról az elmúlt másfél évtizedben számos új kutatási eredmény született, s ezen belül is figyelemreméltó a kora újkor iránt megnövekedett érdeklődés. Mind magyar, mind német részről számos kiadvány, konferenciakötet, antológia és monográfia járult hozzá a sok évszázados közép-európai szellemi együttélés részleteinek feltárásához, a két kultúrkörben mutatkozó párhuzamos vagy éppen ellentétes jelenségek értelmezéséhez. Szerepelt a témák között a két etnikum egymásról kialakult képének

összevetése (Horst Fassel: *Pannonien vermesen. Ungarnbilder in der deutschen Literatur*, 2004; *Das Ungarnbild der deutschen Historiographie*, szerk. Márta Fata, 2004; *Das Ungarnbild in der deutschen Literatur der frühen Neuzeit*, szerk. Dieter Breuer – Gábor Tüskés, 2005), a költészeti párhuzamok elemzése (Tarnói László: *Parallelen, Kontakte, Kontraste*, 1998), a 16. századi tudományos kapcsolatok feltárása (*Deutschland und Ungarn in ihren Bildungs- und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance*, szerk. Wilhelm Kühlmann – Anton Schindling, 2004), a német nyelvterületre irányuló magyarországi peregrináció története (*Iter Germanicum*, szerk. Szabó András, 1999; *Peregrinatio Hungarica*, szerk. Márta Fata – Gyula Kurucz, Anton Schindling, 2006), a bajor–magyar kapcsolatok feltárása (*Hungarica in*